

Alfred Schütz Az idegen

A jelen dolgozat általános értelmező elmélet keretében vizsgálja azt a tipikus helyzetet, amelybe az idegen kerül, amikor megkísérli értelmezni az általa megközelített társadalmi csoport kulturális mintáit, és tájékozódni próbál bennük. Itteni céljaink szempontjából az „idegen” kifejezés korunk és civilizációnk olyan felnőttjét jelöli, aki arra törekszik, hogy tartósan elfogadja vagy legalábbis eltűrje őt az általa megközelített csoport. A vizsgált társadalmi helyzet legfeltűnőbb példáját a bevándorló szolgáltatja, ezért könnyebbség kedvéért elemzésünket erre a példára dolgozzuk ki. (...)

Alkalmas kiindulásként azt derítjük fel, miként nyilvánul meg a csoportélet kulturális mintája annak az embernek a köznapi gondolkodása (common sense) számára, aki mindennapi életét a csoporton belül, embertársai körében éli. (...) A mindennapi élet világában cselekvő és gondolkodó ember tudása (knowledge) nem homogén; először is inkohérens (incoherent), másodsor csak részleteiben tiszta, végül pedig egyáltalán nem mentes ellentmondásoktól.

1. Inkohérens azért, mert az egyén érdeklődései (interests), amelyek a további vizsgálódásra kiszemelt tárgyak relevanciáját határozzák meg, maguk sem integrálódnak kohérens rendszerbe. Csak részleges a szerveződésük különféle tervek, pl. élettervek,

munka- és szabadidőtervek, bármilyen társadalmi szereppel összefüggő tervek jegyében. E tervek hierarchiája a helyzettől és a személyiség fejlődésétől függően változik; az érdeklődések szakadatlanul eltolódnak, ami a relevanciasávok alakjának, sűrűségének szüntelen átalakulásával jár. Nem csupán kíváncsiságunk tárgyait választjuk ki változó módon, hanem az elérni kívánt tudásszintet is.

2. Mindennapi életében az ember csak részlegesen, mondhatni, kivételesen törődik tudásának tisztaságával, vagyis azzal, hogy teljes betekintése legyen világa elemeinek viszonyaiba, s az őket vezérlő általános elvekbe. Beéri a jól működő telefonnal, és rendszerint nem kérde meg, hogyan működik a készülék, és milyen fizikai törvények teszik lehetővé működését. Úgy vásárol a boltban, hogy nem tudja, hogyan készülnek az árucikkek, pénzzel fizet, noha csak ködös elképzelése van a pénz valóságos természetéről. Magától értetődőnek veszi, hogy ha érthetően beszél, embertársa meg fogja érteni gondolatát, és válaszolni is fog rá – anélkül, hogy a csodás mutatvány magyarázatát keresné. Nem kutatja az igazságot sem, és nem törekszik bizonyosságokra. Beéri valószínűségi információkkal és abba való betekintéssel, hogy cselekvéseinek kimenetelére nézve milyen esélyekkel és kockázatokkal jár a kéznél levő helyzet. Az, hogy a földalatti holnap is a szokásos módon fog közlekedni, majd olyan valószínűségi osztályba tartozik, mint az, hogy a nap föl fog kelni. Ha valamely különleges érdeklődése okából részletesebb ismereteket igényel egy témáról, felvilágosítópultok és kézikönyvtárak egész hálózatát nyújtja neki jóindulatú, modern civilizációja.

3. Végül tudása nem konzisztens. Olyan kijelentéseket is egyformán érvényesnek könyvel el, amelyek valójában összeférhetetlenek egymással. Apaként, állampolgárként, alkalmazottként, egyházközségi tagként a legeltérőbb és a legkevésbé sem összeillő véleményeket táplálhat erkölcsi, politikai vagy gazdasági ügyekről. Az inkonzisztencia nem feltétlenül logikai vétségéből ered. Az emberek gondolkodása különböző és eltérően releváns szinteken elhelyezkedő témák közt oszlik el – nem is

tudják, milyen korrekciókat kellene tenniük, miközben egyik szintről a másikra váltanak át. (...)

Az így elsajátított – inkohereus, inkonzisztens és csak részleteiben tiszta – tudás a csoport (in-group)* tagjai számára olyan alakot ölt, mintha *elégségesen* koherens, tiszta és konzisztens volna, ami jó esélyt szolgáltat bárkinek arra, hogy megértse a többieket, és azok megértsék őt. A csoportba született, benne nevelkedett csoporttag elfogadja a kulturális minta kész, szabványos sémáját, melyet ősök, tanárok, tekintélyek adnak át neki mint kérdésessé nem tett és kérdésessé nem tehető zsinórmértéket mindazon helyzetekhez, amelyek rendes körülmények közt előfordulhatnak a társadalmi világban. A kulturális mintához igazodó tudás önmagában hordja bizonyosságát – pontosabban, magától értetődőnek tekintődik, míg az ellenkezője be nem bizonyosodik. Megbízható *recepteket* tartalmaz ez a tudás a társadalmi világ értelmezéséhez, a dolgokkal és emberekkel folytatott bánásmóddhoz avégből, hogy minden helyzetben a legjobb eredményeket érjük el a legkisebb erőfeszítéssel, a nemkívánatos következmények elkerülésével. A recept egyrészt mint cselekvési előírás (precept) működik, s ily módon a kifejezés sémájául szolgál: aki el akar érni egy bizonyos eredményt, az alkalomra szóló recept megjelölte módon kell hogy eljárjon. Másrészt a recept értelmezési sémául is szolgál: aki egy bizonyos *recept* szerint jár el, feltehetően azt az eredményt akarja elérni, amely a recepthez csatlakozik. A kulturális minta funkciója tehát az, hogy kiküszöbölje a terhes tudakozódásokat azáltal, hogy kész használati utasításokat kínál fel, a nehezen elérhető igazságot kényelmes aranyigazságokkal (truisms) helyettesíti, a kérdésessé tehető a magától értetődővel váltja fel.

E „szokványos gondolkodás” (thinking as usual) – talán így nevezhetnénk – (...) mindaddig fenntartható, amíg bizonyos alapvető feltevések érvényesek maradnak, jelesen 1. hogy az élet, és különösen a társadalmi élet olyan marad, mint amilyen

* Az „in-group” („saját csoport”) kifejezést a következőkben sem választjuk külön a „group” (csoport) kifejezéstől. – *A ford.*

eddig volt, vagyis azonos megoldásokat igénylő, azonos problémák fognak vissza-visszatérni, ezért korábbi tapasztalataink elégségesek ahhoz, hogy úrrá legyünk eljövendő szituációkon; 2. bátran támaszkodhatunk a szüleinktől, tanárainktól, kormányainktól, hagyományainktól, szokáscselekvéseinktől stb. kapott tudásra még akkor is, ha nem értjük eredetét és valódi értelmét; 3. a dolgok rendes folyása esetén elég csupán *tudomást* (knowledge *about*) szerezni az események általános típusairól vagy stílusáról ahhoz, hogy kezelhessük, ellenőrizhessük őket; és 4. sem az értelmezési és kifejezési sémául szolgáló receptek rendszere, sem pedig a mögöttes, most említett alapvető feltevések nem a magánügyeink: embertársaink hozzánk hasonlóan fogadják el és alkalmazzák őket.

Ha csak egy is megdőlné e feltevések közül, a szokványos gondolkodás tarthatatlanná válik. „Válság” támad, amely W. I. Thomas híres meghatározása szerint „megtöri a szokások folyását, és a tudat meg a gyakorlat megváltozott feltételeit teremti meg”; azt is mondhatnók, hirtelen felborítja a relevanciák fennálló rendszerét. A kulturális minta ekkor már nem kipróbált, kéznél levő receptek rendszereként működik; kiderül, hogy alkalmazhatósága konkrét történelmi szituációra korlátozódik.

Az idegen azonban – személyes „válsága” miatt – korántsem vallja a fenti, alapvető feltevéseket. Lényegében azzá válik, akinek szinte mindent kérdésessé kell tennie abból, ami a megközelített csoport tagjai számára nem tehető kérdésessé.

Az idegen számára megközelített csoport kulturális mintája nem öltözik kipróbált receptek tekintélyébe, már csak azért sem, mert az idegenre nem hat az az eleven történelmi hagyomány, amely a kulturális mintát kimunkálta. Szó se róla, az idegen szemszögéből is van története a megközelített csoport kultúrájának, amely hozzáférhető az ő számára is. De sohasem vált életrajzában szerves részévé, mint ahogyan elhagyott csoportjának a története. Saját életünkbe alkotóelemként csak apáink és nagyapáink tettei épülhetnek be. A sírokat és az emlékeket sem elszállítani, sem meghódítani nem lehet. Az idegen ezért a szó valódi értelmében jövevényként közeledik az új csoporthoz.

Meglehet, hajlandó lesz, képes lesz osztozni a megközelített csoporttal annak jelenében és jövőjében eleven és közvetlen tapasztalatok révén; ám mindenképpen elesik a csoport múltjával kapcsolatos, effajta tapasztalatoktól. A megközelített csoport szemszögéből az idegen mögött nincs történelem. (. . .)

Az a fölfedezés, hogy a dolgok az új környezetben egészen mások, mint amilyenek otthon gondolta őket, általában az első megrázkódtatás, amely az idegennek a maga szokásos „szokványos gondolkodása” érvényességébe vetett bizalmát éri. Nemcsak az a kép válik érvénytelenné, amelyet a megközelített csoport kulturális mintájáról hozott magával az idegen, hanem az egész, addig kérdésessé sem tett értelmezési séma is, amelyet elhagyott csoportjában tett magáévá. Az új társadalmi környezetben már nem válik be tájékozódási sémaként. A megközelített csoport tagjainak az ő kulturális mintájuk eleve tájékozódási séma is. A közeledő idegen ezt a mintát azonban sem azonosmódot átvenni nem tudja, sem nem alkothat általános transzformációs képletet a két eltérő kulturális minta között, amellyel úgyis ván átválthatná az egyik séma koordinátáit a másik sémában érvényes koordinátákká – ennek pedig a következő okai vannak:

Először is, bármely tájékozódási séma előfeltétele, hogy használója úgy nézzen a környező világra, mint amely ököre szerveződik, aki a középpontjában áll. Aki sikeresen akar használni egy térképet, annak legelőször két értelemben is tudnia kell, hol van; hol helyezkedik el a Föld felszínén, s hol van ez a pont a térképen. A társadalmi világot illetően ez azt jelenti, hogy csak a csoport tagjai – akiknek pontosan körülírt státusuk van a csoport hierarchiájában, s ezzel tisztában is vannak – használhatják a csoport kulturális mintáját a tájékozódás természetes és megbízható sémájaként. Az idegennek azonban rá kell jönnie, hogy abban a csoportban, amelyhez csatlakozni akar, semminemű státusa nincs, ezért kiindulási pontja sincs, ahonnan tájékozódhatnék. Határeset, aki kívül esik a csoport tájékozódási sémájától felőlelt területen. Így immár nem teheti meg, hogy társadalmi környezete középpontjában jelölje ki helyét, ami relevancia-szintvonalainak kimozdulását okozza.

Másodszor, a kulturális minta a maga receptjeivel csak a csoporttagok számára jelent egybehangzó értelmezési, illetve (ön)kifejezési sémát. A kívülálló számára a látszólagos egység hamar felbomlik. A közeledő idegennek „le kell fordítania” az új minta „szavait” elhagyott csoportja kulturális mintájának „szavaira”, feltéve, ha egyáltalán kínálkoznak megfelelő „szavak” az utóbbiban. Ha talál ilyeneket, megértheti, megjegyyezheti a lefordított „szavakat”; felismerheti őket, hisz egyre-másra ismétlődnek, a kezénél lesznek, de nem a kezében, és még ekkor is nyilvánvaló lesz, hogy az idegen nem feltételezheti, hogy az új kulturális mintát éppen úgy értelmezi, mint a csoport tagjai. Ellenkezőleg, alapvető különbözőséggel kell számolnia abban, ahogyan ő, illetve a csoporttagok látják a dolgokat, kezelnek helyzeteket.

Csak ha ily módon szert tett az új kulturális minta értelmező funkciójának bizonyos mérvű ismeretére, kezdheti saját (ön)kifejezésének sémájaként is magáévá tenni. A tudás két szakasza közti különbséget mindenki ismeri, aki tanult már idegen nyelvet; a tanulás elméletével foglalkozó pszichológusok is buzgón tanulmányozzák ezt a különbséget: más dolog passzív módon megérteni egy nyelvet, és megint más úgy birtokolni, mint cselekedeteink és gondolataink megvalósításának eszközét. (...)

Akik a kulturális mintában nőttek fel, azoknak a számára nem csupán a receptek és ezek lehetséges hatékonysága, hanem az általuk megkívánt típusos és anonim (typical and anonymous) attitűdök is magától értetődő dolgok, amelyekből biztonság és magabiztosság árad. Más szavakkal, ezek az attitűdök, éppen mert anonimak és típusosak, a cselekvőnek nem abba a relevanciaretegébe sorolódnak, amely kifejtett (explicit) tudást igényel, hanem a pusztán ismertség régiójába, melyben elég csupán bízni. Az objektív esély (chance), a típusosság, az anonimitás és a relevancia kölcsönös összefonódása igen fontosnak tetszik. (...)

A közeledő idegennek azonban a megközelített csoport mintája nem szavatolja a siker objektív esélyét, hanem csupán szub-

jektív valószínűségét, amelyet minduntalan ellenőrizni kell, vagyis minduntalan meg kell győződnie arról, hogy az új séma megoldási javaslati csakugyan a kívánt eredményre fognak-e vezetni az ő különleges helyzetében is; kívülállóról, jövevényről lévén szó, akinek még nincs birtokában a kulturális minta teljes rendszere, és aki ezért eléggé tanácstalanul áll inkonzisztenciájával, inkoherenciájával, tisztátalanságaival szemben. Mindenekelőtt, hogy W. I. Thomas kifejezésével éljünk, *definiálnia* kell a helyzetet. Nem érheti be az új minta hozzávetőleges ismeretével, bizva afféle homályos *tudomásában* (knowledge about) annak általános stílusa és szerkezete felől, hanem elemeinek kifejezett *ismeretére* (knowledge of) van szüksége, hiszen nem csupán azt kell megtudnia, hogy *vannak*, hanem azt is, hogy *miért*. Következésképpen relevancia-szintvonalainak alakja szükségszerűen és radikálisan különbözik a csoporttagokéitól a helyzetekre, receptekre, eszközökre, célokra, társakra stb. nézve. Ha tekintetbe vesszük a relevancia, illetőleg a típusosság és az anonimitás fentebb említett összefonódását, logikus, hogy az idegennek a társas aktusok anonimitására és típusosságára vonatkozó mércéje is el fog térni a csoporttagokétól. Az idegen számára a megközelített csoportban megfigyelt cselekvők – eltérően a csoporttagok nézőpontjától – nem rendelkeznek előfeltételezett anonimitással, vagyis nem pusztán típusos funkciók betöltői, hanem egyéniségek. Másrészt az idegen az egyéni vonásokat hajlamos típusos vonásoknak elkönyvelni. Ily módon az *álanonimitás*, az *álmeghittség* és az *áltípusosság* társadalmi világát építi fel (constructs) magában. Így a maga alkotta személyi típusosságokat (personal types) sem integrálhatja a megközelített csoport összefüggő képévé, továbbá a reakciókat illető elvárásaiban sem bízhat. Maga még ennél is kevésbé tudja felőlteni azokat a típusos és anonim attitűdöket, amelyeket a csoporttagok joggal elvárnak partnereiktől a típusos helyzetekben. Ezért érzékeli rosszul a távolságokat az idegen, ingadozik a kívülállás és a meghittség között, habozik és bizonytalankodik, gyanúperrel kezel olyasmint is, ami mégoly egyszerű és sallangmentes a többieknek, akik kérdésessé sem tett receptek ható-

erejében bízhatnak, ha csak követik, bár meg sem értik őket. (...)

Ezek a tények az idegen attitűdjének két olyan alapvető vonását is megmagyarázzák, amelyeknek különleges figyelmet szentel szinte minden szociológus, aki e témával foglalkozik, nevezetesen az idegen objektivitására (1) és kétes lojalitására (2) gondolunk.

1. Az idegen objektivitását nem magyarázhatja kielégítően kritikai attitűdje. Kétségtelen, hogy ő nem tudja imádni „a törzs idolumait”, továbbá élénken érzékeli a megközelített kulturális minta inkoherens, inkonzekvens voltát. Ez az attitűdje azonban sokkal kevésbé következik abból, hogy az újonnan megközelített csoportot hazulról hozott mércével hajlamos mérni, mint inkább abból, hogy kénytelen a megközelített kulturális minta elemeinek minél tökéletesebb ismeretére (*knowledge of*) szert tenni, és e célból még azt is gondosan és precízen mérlegelni, ami a csoporttagok számára magától értetődik. Objektivitásának mélyebb oka azonban saját, arra vonatkozó tapasztalatában rejlik, hogy „szokványos gondolkodásának” korlátai vannak: megtanulta, hogy elvesztheti státusát, vezérelveit, még történelmét is, továbbá a normális életvitel korántsem olyan garantált, mint amilyennek látszik. Ezért oly gyakori, hogy az idegen baljós éleslátással hibáz rá egy-egy válság közeledtére, amely „a világ relatív-természetes felfogásának” egész létalapját fenyegetheti, miközben a tünetek fölött elsiklanak a csoport tagjai, akik megszokott életvitelük folytatódásában bíznak.

2. Az idegen kétes lojalitása sajnos nagyon gyakran több pusztán előítéletnél, melyet a megközelített csoport táplál az idegen iránt. Különösen áll ez oly esetekre, amikor az idegen nem hajlandó vagy képtelen teljesen fölcserélni hazulról hozott kulturális mintáját az újra. Ekkor az idegen, mint Park és Stonequist találóan fogalmazták, „marginális ember” marad, afféle kulturális hibriddé válik a csoportélet két változatának határmezsgyéjén, maga sem tudja, melyikhez tartozik. Az is nagyon gyakori oka a kétes lojalitás vádjának, hogy a csoporttagok megdöbbennek azon, ha az idegen nem fogadja el a kulturális min-

tázat egészét természetes és megfelelő életvitelként, bármely probléma lehető legjobb megoldásaként. Az idegen hálátlan hírbe kerül, mert nem hajlandó beismerni, hogy a felkínálkozó kulturális minta menedéket, védelmet ad neki. Senki sem érti, hogy az átmeneti állapotban leledző idegen ezt a mintát korántsem védelmező menedéknek tekinti, hanem útvesztőnek, amelyben képtelen tájékozódni. (...)

Az idegenség és az ismertség nem korlátozódik a társadalom területére, egész világmagyarázatunk általános kategóriái közé tartoznak. Ha valami korábban ismeretlenbe ütközünk, ami kirí tudásunk közönséges rendjéből, tudakozódásba kezdünk. Először is meghatározzuk az új tényt; megpróbáljuk jelentését megragadni; eztán lépésenként átalakítjuk világmagyarázatunk általános sémáját oly módon, hogy az idegen tény és jelentése összeférhetővé és konzisztenssé váljék tapasztalataink összes többi tényével és ezek jelentésével. Ha igyekezetünket siker koronázza, az addig idegen tény, elménk bosszantó feladványa egyszeriben átalakul biztosként kezelt (*warranted*) tudásunk új elemévé. Kibővítjük és újrendezzük tapasztalataink tárárt (*stock of experiences*).

Amit általában a jövevényre váró társadalmi beilleszkedésnek neveznek, ilyenformán egy általános elv alete csupán. A jövevénynek az eleinte idegenszerű, ismeretlen csoporthoz való alkalmazkodása valójában szüntelen tudakozódási folyamat a megközelített csoport kulturális mintái iránt. Ha sikerrel jár a tudakozódás folyamata, akkor a minta és annak részletei magától értetődökké, kérdésessé nem tehető életvitellé, menedékké, védelemmé válnak. De ekkor az idegen már nem idegen többé, különleges problémái megoldódtak.

rendelkezik, amelyben mentális folyamatok mehetnek végbe, és amelynek belső szerkezetét attól a közösségtől vette át, amelynek maga is tagja.

Az egyén egysége az egész társadalmi folyamat egysége, és az egyén fölötti társadalmi ellenőrzés ebben a közös folyamatban testesül meg; ez a folyamat az egyént specifikus funkciója alapján különbözteti meg, ugyanakkor pedig ellenőrzi reakcióját. Az egyén bele tudja képzelni magát más emberek helyébe; ez a képessége mutatja meg neki, mit kell tennie valamely specifikus szituációban. Ez adja meg az embernek, mint a közösség tagjának, azt, amit jellemnek nevezünk, politikai szemszögből polgárjogát, végül tagságát mindazon különféle szempontokból, amelyeknek értelmében a közösséghez tartozik. Ez teszi a közösség tagjává, és éppen azért tekinti magát annak, mert átveszi az érintett személyek attitűdjét, és e közös attitűd alapján szabályozza saját magatartását.

Az átlagember nagyon kevés figyelmet szentel annak a körülménynek, hogy tagja az emberi lények társadalmának. Ritkán elégszik meg azzal, hogy az emberi társadalom alapján, önmagában és önmagából építsen föl egy vallást, és ne fűzzön hozzá semmi egyebet – minél nagyobb a vallás hatósugara, annál kevesebb ember vallja magát tudatosan hívének. Nem vesszük komolyan, hogy az emberi társadalom tagjai vagyunk, az utóbbi időben azonban egyre valószínűsőbbá válik ez számunkra. Az első világháború megdöntött sok értékítéletet, s ma már fölismertjük, hogy ami Indiában, Afganisztánban vagy Mezopotámiában történik, része a mi életünknek is, és így lassan „nemzetközivé” válik szemléletünk. Olyan módon reagálunk, ami megfelel az emberi faj skálájának másik végén élő emberek reakcióinak.

Arra a kérdésre, hogy egy nagyobb közösséghez tartozunk-e, annak alapján kell válaszolnunk, vajon saját cselekvésünk reakciót vált-e ki ebben a tágabb közösségben, s vajon ez a reakció visszatükröződik-e saját magatartásunkban? Tudunk-e érintkezést folytami nemzetközi alapon?⁸ Ez igen nagy mértékben a társadalmi szervezethez kapcsolódik. A szükséges reakciók mind egyértelműbben tapasztalataink részévé válnak, mert minden eddiginél közelebb kerülünk a többi néphez. Gazdasági szervezetünket egyre tökéletesebben kidolgozzuk, annyira, hogy az általunk Dél-Amerikában, Indiában vagy Kínában eladott áruk határozottan kihatnak a mi életünkre is. Jó viszont kell fenntartanunk vevőinkkel, ha sikeres gazdaságpolitikát akarunk folytatni Dél-Amerikában, meg kell magyaráznunk a Monroe-doktrína jelentését stb., stb.

Egyre inkább tudomásul vesszük az egész társadalmat, amelynek tagjai vagyunk, mivel a társadalmi szervezet jellegénél fogva olyan, hogy a másik személynek a cselekvésünkre adott reakciója nemcsak a másik személyből, hanem önmagunkban is kiváltódik. Kipling ezt írta: „East is East, and West is West, and never the twain shall meet” (Kelet az Kelet, Nyugat az Nyugat, és a kettő sohasem fog találkozni); pedig találkozni. Kipling abból a föltevésből indul ki, hogy a Kelet reakciója a Nyugatra, a Nyugat reakciója a Keletre kölcsönösen érthetetlen egymás számára. Valójában azonban azt tapasztaljuk, hogy kezdünk már eszmélni, és kezdjük felcserélni a szerepeket. Tudatos élményeink felszíne alatt szerveződési folyamat megy végbe, s minél tovább halad ez a szerveződés, annál közelebb kerülünk egymáshoz. Minél inkább kiváltjuk önmagunkban azt a reakciót, amelyet gesztusaink a másikban előidéznek, annál inkább megértjük őt.

Mindezek mögött természetesen egy nagyobb közösség körvonala rajzolódik ki, amelyre a vallásos irodalom a „szent közösség” néven utal – az univerzális vallás közös-

sége. De ez is együttműködésre épülő tevékenységen alapul. Ezt illusztrálja az irgalmas szamaritánus története, melynek során Jézus megmutatta az embereknek, hogy az egyik ember nyomorúsága váltotta ki a másikban a reakciót, amelyet az megértett; a másik nyomorúsága ingerként hatott, és ez az inger váltotta ki saját lelki alkatából a reakciót. Ez az úgynevezett „felebaráti szeretet” oly lényeges viszonyának az alapja. Bizonyos értelemben valamennyien élünk ezzel a reakcióval mindenki mással szemben. Az idegen jövevény segítőkész attitűdöt vált ki belőlünk, és ezt a másik előre is látja. Ennek révén valamennyien hasonlókká válunk. Ez biztosítja a közös emberi természetet, amelyre valamennyi univerzális vallás épül. A szituációk azonban, amelyek közepette kifejezésre juthat a felebaráti szeretet, rendkívül korlátozottak. Következésképpen, az erre épülő vallásoknak az emberi életet alig néhány viszonylatra kell leszűkíteniük, például a rokonszenvre vagy szenvedésre, vagy csupán az emberi természet érzelmi aspektusaira kell szorítkozniuk. Ámde ha a társadalmi összefüggés egyre tovább fejleszhető, úgy elképzelhető, hogy valamennyi lakótársunknak jó szomszédjai lehetünk az épülettömbben, a közösségben, a világon, hiszen sokkal közelebb kerülünk a másik attitűdjéhez, ha ugyanez az attitűd alakul ki saját magunkban is. Lényeges az olyan társadalmi összefüggés mechanizmusának a fejlődése, amely közel hoz bennünket egymáshoz, s lehetővé teszi, hogy különböző életfolyamataink során fölvehessük a másik attitűdjét.

Az énnel rendelkező emberi egyén mindenkor nagyobb társadalmi közösség, kiterjedtebb társadalmi csoport tagja, mint amelyben közvetlenül részt vesz, vagy amelyhez közvetlenül tartozik. Más szóval, a társadalmi vagy csoportviselkedés általános mintái, amelyek a részt vevő egyének megfelelő szervezett attitűdjei (az én-ek integrált strukturái) tükröznek, mindenkor erősebb vonatkozási alappal rendelkeznek ezen egyének számára, mint a közvetlen kapcsolatok, nevezetesen, egy önmagán túlmutató utalással egy szélesebb körű társadalmi környezetre, vagy az ezt tartalmazó társadalmi viszonylatok összefüggésére, s a közvetlen kapcsolatok ennek csupán többé-kevésbé korlátozott részei. Tudatában vannak ennek az összefüggésnek, mert érző és tudatos lények, pszichikummal rendelkeznek és ebből kifolyólag gondolkodó tevékenységet folytatnak.⁹

(Félix Pál fordítása)

Jegyzetek

⁸ A társadalmi evolúció szemszögéből bármely adott társadalmi cselekvésnek (vagy az egész társadalmi folyamatnak, amelynek ez a cselekvés alkotóeleme) közvetlen és szervezett egészként történő bevitelle a cselekvésben részt vevő minden egyes egyéni szervezet tapasztalataiba – amire hivatkozva következetesen szabályozhatja és irányíthatja egyéni magatartását –, ez adja meg az ön-tudatosság sajátos értékét és jelentőségét ezekben az egyéni szervezetekben.

Láttuk, hogy a gondolkodási folyamat vagy a cselekvés nem egyéb olyan érintkezésnél, amelyet az egyén folytat önmagával vagy az általános másikkal, és hogy ennek az érintkezésnek az általános alakját és témáját a megoldásra váró valamiféle probléma élmény formájában való megjelenése adja és határozza meg. A gondolkodásban megnyilvánuló emberi intelligencia elismerten azzal a tulajdonsággal rendelkezik, hogy szembe tud nézni és meg tud birkózni a környezettel való alkalmazkodás bármely problémájával, amellyel egy értelemmel rendelkező szervezet szembetalálhatja magát. Láttuk azt is, hogy ezek szerint az intelligens viselkedés legfontosabb jellemző vonása a késleltetett